

KAZIMIERZ DENEK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wyższa Szkoła Pedagogiki i Administracji w Poznaniu

EDUKACJA JUTRA *

Słowa kluczowe: edukacja, edukacja jutra, społeczeństwo wiedzy

„Nie można wygrywać walki o przyszłość Polski bez nowoczesnej i efektywnej edukacji, która jest strategiczną inwestycją społeczną i ekonomiczną oraz prawem wszystkich obywateli, a także uniwersalną wartością”¹.

Do najważniejszych wyzwań, przed którymi staje nasz kraj, zalicza się edukację. Traktuje się ją jako główny czynnik rozwoju Polski i głębokich w niej przemian. Ze względu na rolę edukacji w tych procesach w skali globalnej stulecie to określa się stuleciem wiedzy, podobnie jak społeczeństwem, które partycypuje we wspomnianej przemianie – społeczeństwem wiedzy. W społeczeństwie wiedzy edukacja musi zająć czołowe miejsce. Bez niej niemożliwe jest dokonanie cywilizacyjnego skoku, który pozwoli dogonić społeczeństwa państw wysokorozwiniętych².

Podstawą wieku wiedzy jest dobra edukacja. Niestety, jeszcze nią nie dysponujemy. Ze względu na perspektywę jej osiągnięcia określamy ją „edukacją jutra”. Jest ona zjawiskiem amorficznym, które nie daje się jednoznacznie określić. Sta-

---

* Artykuł jest zapisem wykładu wygłoszonego podczas inauguracji roku akademickiego 2008/2009 na Wydziale Zamiejscowym WSPiA w Nowym Tomyślu.

¹ C. Banach, *Polska edukacja wobec wyzwań i zadań teraźniejszości i przyszłości*, „Nowa Szkoła” 2007, nr 10, s. 7.

² M. J. Szymański, *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji*, Wydaw. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004.

nowi pożądanego i perspektywicznego zarazem widzenie oświaty i wychowania oraz szkolnictwa wyższego z pozycji nauk tworzących wiedzę. Trzeba dokonywać tego ponad opcjami politycznymi, w kontekście wielopłaszczyznowych uwarunkowań społeczno-ekonomicznych, kulturowych, postępu technicznego i społeczeństwa wiedzy oraz procesów globalizacji, integracji państw Europy, dokonującej się w Polsce transformacji systemowej a wraz z nią reformy systemu edukacji.

Kształtowaniu oblicza edukacji jutra służą m.in. corocznie organizowane od 1994 roku z inicjatywy i pod kierownictwem autora tego tekstu Tatrzańskie Seminarium Naukowe „Edukacja jutra”. Współorganizatorem ich jest Wyższa Szkoła Pedagogiki i Administracji w Poznaniu, która dnia 6 października 2008 roku w Nowym Tomyślu po raz piąty zainaugurowała rok akademicki. Cieszę się, że jestem w tym mieście, które dzięki staraniom władz miejskich i powiatowych staje się środowiskiem atrakcyjnym dla inwestorów, a dla mieszkańców bardziej socjalnym, rodzinnym, bezpiecznym, zadbanym, gościnnym i nowoczesnym. Burmistrz miasta, Pan Henryk Hellwig w przedmowie do publikacji pt. *Nowy Tomyśl* trafnie zauważa, że jego pierwszy człon symbolizuje młodość, a drugi – tradycję. Jestem przekonany, że nowotomyski wydział (Zamiejskowy Wydział Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Poznaniu) jeszcze bardziej zharmonizuje oba nierozdzielne człony Nowego Tomyśla.

ISTOTA EDUKACJI JUTRA I JEJ CELE

Uczestnicy wspomnianych seminariów nakreślają myślowy horyzont w najważniejszych kwestiach dotyczących kondycji edukacji i nauk o niej. Bez tych znaków orientacyjnych na widnokręgu nie wiedzielibyśmy do jakiego wzorca dążymy. Szukają oni nowych, konkretnych rozwiązań problemów stojących przed edukacją i naukami o niej. Starają się spojrzeć na nie rozległe, głęboko, wielopłaszczyznowo i wieloaspektowo. Zastanawiają się, co trzeba poprawić w polskim systemie edukacji, co rozwijać, a z czego zrezygnować. Nie zapominają, że zadaniem edukacji jest wychowanie dobrego i pięknego absolwenta, który kroczy ku prawdzie.

Próba określania wizji edukacji w naszej Ojczyźnie, stworzenie ogólnopolskiego forum dialogu o edukacji i naukach o niej opartego na teorii i praktyce to najważniejsze cele, które postawiliśmy przed Tatrzańskimi Seminariumi Naukowymi (TSN) „Edukacja jutra”. Pragniemy takiej edukacji, która spełnia oczekiwania dzieci, młodzieży i dorosłych naszego kraju, nawiązuje do rodzimej tradycji nauk o wychowaniu i uwzględnia wyzwania społeczeństwa wiedzy.

TSN „Edukacja jutra” opierają swą aktywność na takich zasadach, jak: pozapolityczność, otwartość, oparty na wzajemnym szacunku stosunek do siebie, perspektywiczne myślenie o edukacji. Edukacja jutra jest poszukiwaniem koncepcji szkoły XXI wieku.

Plon dotychczasowych XIV Tatrzańskich Seminariów Naukowych „Edukacja jutra” znalazł odzwierciedlenie w postaci 17 obszernych tomów. Stanowią one mozaikę problemów, zagadnień i tematów kształcenia i wychowania. Nie pretendują do rangi kompendium podręcznikowego edukacji i nauk o niej. W sumie dają one zarys teorii i praktyki kształcenia oraz wychowania, jakie chcielibyśmy mieć w naszym kraju. Nie znajdzie się w nich konkretnego modelu edukacji. Jest to konstrukcja ażurowa z wieloma miejscami dopiero do wypełnienia. Mamy nadzieję, że nawet tak niepełny kształt, zaledwie fragmentaryczny rys koncepcji kształcenia i wychowania, może inspirować i ukierunkować działania w dobrej szkole.

PYTANIA O SZKOŁĘ JUTRA I PRÓBY ODPOWIEDZI NA NIE

Edukacja jutra bazuje na dobrej szkole i jej nauczycielu. Wyczerpująca odpowiedź na pytanie, co to jest szkoła jutra wymagałaby dłuższej wypowiedzi. Ograniczone ramy artykułu pozwalają na tezowe, a nawet zasygnalizowane tylko ujęcie niektórych kwestii wynikających z tego sródtytułu i odwołanie się do publikacji, w których znaleźć można rozwinięcie podjętych tu wątków³. Propozycje z tego zakresu przypominają suto zastawiony stół dla smakoszy nieco już obeznanymi z różnorodnością dań, a jednocześnie lubiących być zaskakiwanymi i nie wahających się eksperymentować. Dla gotowych na to, co nowe, czeka kolejne wyzwanie.

Dobra szkoła to ta, która wychowuje swego ucznia na „człowieka mądrego”⁴. Jednocześnie to środowisko przyjazne dla ucznia, które promuje innowacyjność w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Jest facylitatorem rozwoju uczniów, ich rodziców i nauczycieli. Dobra szkoła wyrównuje szanse edukacyjne uczniów dzięki temu, że umacnia ich aktywność i samodzielność, samorządność, obywatelskość oraz opiera swą pracę na metodzie projektów⁵. Jest w niej miejsce na pracę metodą projektu, która m.in. uczy: wyboru tematu, planowania, pracy w grupie, realizacji planów, wypróbowywania nowych technik, eksperymentowania, bilansowania rezultatów i prezentacji wyników. Ponadto zabiega o związek

---

³ C. Banach, *Szkoła naszych oczekiwań i marzeń, potrzeb i działań od A do Z*, Oficyna Ekonomiczna Wydawnictwa eMPi2R, Poznań 2005; K. Denek, *Ku dobrej edukacji*, Wydaw. Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń-Leszno 2005; C. Kupisiewicz, *Szkoła XX wieku*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2006; M. J. Szymański, I. Nowosad, *Polish education at the time of changes*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2006.

⁴ K. Szewczyk, *Wychować człowieka mądrego*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1998, passim.

⁵ G. Mańko, *Wyrównywanie szans edukacyjnych – poradnik praktyczny* [online], <http://www.szkoła.szans.pl/pl/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=15>, dostęp: 4.10.2008, Warszawa-Szczecin-Lublin-Zielona Góra 2007.

szczenie poziomu kompetencji społecznych poprzez działania, które kształtują w uczniach umiejętność skutecznej pracy w zespole, reagowania na zmiany, komunikacji interpersonalnej, autoprezentacji. Uczy posługiwania się programem „original play”⁶ (pierwotnej zabawy), reagowania bez użycia siły na agresję, przemoc, zachowując równocześnie poczucie własnej wartości, nie naruszając jej u innych.

Szkoła jutra jest procesem ciągłego wysiłku wiedzy i wyobraźni nauczycieli, uczniów i ich rodziców. Przygotowuje do życia w świecie, w którym ceni się znaczenie kreatywności i przedsiębiorczości dla dobra wspólnego. Uczy młodzież poczucia własnej wartości. Jest ono stanem umysłu, który daje podstawy sprawności życiowej. Jego brak uniemożliwia skuteczne i efektywne uczenie się. Wysokie poczucie własnej wartości jest „jedną z najważniejszych cech charakteryzujących osoby twórcze, a takich w Polsce potrzebujemy najbardziej. Inwestowanie w rozwój oświaty budującej w młodzieży poczucie własnej wartości oznacza inwestowanie w innowacyjność Polski”⁷.

Interesująca nas tu szkoła wyszukuje talenty, rozwija je w taki sposób, żeby każdy z jej uczniów mógł odczuć, że jest wyjątkowy w owej dziedzinie, a pozostałych uczy, że ich wybitni koledzy potrzebują wsparcia i współpracy. Postępowanie to jest zgodne z zasadą, że młode pokolenie trzeba w takim samym stopniu odkrywać, co kształtować. Szkoła ta uczy swych podopiecznych umiejętności trafnej samooceny i zadawania właściwych pytań. Są one podstawą trafnego znalezienia, nazwania i rozwiązywania problemów. Dokłada też starań, żeby przekonać uczniów o wyższości rozwiązań problemów typu „win-win” nad rozstrzygnięciami w postaci „win-los” (wygrany-przegrany).

Szkoła pretendująca do miana dobrej jest środowiskiem, w którym zdobywa się wiedzę i doświadczenie życiowe, stawia kroki w dorosłość, nawiązuje pierwsze przyjaźnie i miłości, dokonuje konfrontacji ze światem, przeprowadza weryfikację swoich poglądów. Nie może w niej być miejsca na ogłupianie i gąbrowiczowskie „upupianie” uczniów. Szkoła ta jest placówką edukacji twórczej, poszukującej, aktywnej i wielostronnej pracy uczniów; wprowadzającą podopiecznych w życie zbiorowe i społeczne; sprzyjającą możliwości czynnego uczestniczenia wychowanków w całokształcie różnorodnej działalności oraz zapewniającą im indywidualne traktowanie każdego z nich. Jest szkołą otwartą, aktywnie funkcjonującą w wirtualnie połączonych społecznościach ekosystemu edukacyjnego regionu, kraju, świata. Przy współczesnych zaawansowanych i dostępnych w masowej skali technikach medialnych, komputerowych, internetowych, a także wobec licznych

---

⁶ J. Graczykowska, *Original play*™, czyli korzyści z pierwotnej zabawy, „Gazeta Szkolna” 2008, nr 17-18, s. 23.

⁷ J. Fazlagić (red.), *Edukacja dla modernizacji i rozwoju* [online], <http://www.pfo.net.pl/download/IIIKO/raporty/Edukacja_dla_modernizacji_i_rozwoju.pdf>, dostęp: 4.10.2008, Warszawa 2008, s. 12

wyjazdów do innych krajów, otwarcie szkoły na świat nie należy do wyzwań nie-realnych. Zapowiedź Ministerstwa Edukacji Narodowej dotycząca nauki języka angielskiego od pierwszej klasy szkoły podstawowej stwarza dodatkową zachętę dla turystyki zagranicznej. Mobilizuje nauczyciela do analizowania i ewaluacji⁸ własnej pracy w kontekście jej optymalizacji⁹.

Z dobrą szkołą wiążą się tradycje, obrzędy, zwyczaje, które dowartościowują i wyróżniają młodzież. Składają się one na dumę lokalną szkoły i jej historię stworzoną przez dokonania, opowieści, wspomnienia, pamięć absolwentów, ich rodziców i nauczycieli oraz legendę. Nie może ona nie uczyć młodzieży sztuki słuchania innych, prowadzenia rozmów, dyskusji, podejmowania odpowiedzialnych decyzji, motywować jej do inicjatyw, pomysłów i działania. Panuje w niej miła atmosfera, szacunek, sympatia, uśmiech, życzliwość, poczucie humoru w relacjach grona pedagogicznego, uczniów i ich rówieśników oraz uczniów i nauczycieli¹⁰. Wyposaża ona uczniów w kompetencje kluczowe. Składają się na nie umiejętności i postawy. Mają one zagwarantować rozwój uzdolnień, uczestnictwo w postępie; mają przyczynić się do podnoszenia jakości życia¹¹, podejmowania świadomych decyzji i przygotować do ustawicznego dokształcania i doskonalenia się. Problematyka kompetencji kluczowych uczniów jest przedmiotem dyskursów w Unii Europejskiej. Obejmują one umiejętności niezbędne, stanowiące podstawę dalszej nauki (czytanie, pisanie i rachowanie). Ponadto w grę wchodzi kompetencje **międzyprzedmiotowe**, czyli umiejętności istotne dla funkcjonowania we współczesnym świecie (czytanie ze zrozumieniem i myślenie matematyczne) oraz **przekrojowe**, niezależne od przedmiotu nauczania. Zalicza się do nich: umiejętności komunikacji, motywacji i pracy w zespole, uczenia się; postawy (związane są one z kompetencjami osobistymi w postaci ciekawości poznawczej, motywacji, kreatywności, uczciwości, entuzjazmu, poczucia własnej wartości, odpowiedzialności, wytrwałości); umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami informatycznymi, komunikacyjnymi (ICT), z komputerem i Internetem na czele w zakresie wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania danych¹².

Szkoła jutra chce mieć „duszę”¹³. Panują w niej życzliwe stosunki interpersonalne. Dobre samopoczucie uczniów, radość bycia w szkole, umiejętność współdziałania, która decyduje o wszystkim innym. Ma wpływ na zdrowie uczniów, ich aktywność, pomysłowość, wyniki i rozwój ogólny na miarę indywidualnych moż-

---

⁸ J. Grzesiak, *Pewność wiedzy i samodzielność działania u podstaw ewaluacji kompetencji studenta*, [w:] J. Grzesiak (red.), *Ewaluacja i innowacje w edukacji*, Wydaw. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Konin 2007.

⁹ K. Denek, *Edukacja. Dziś – jutro*, Wydaw. ŁWSH, Leszno-Poznań-Żary 2006.

¹⁰ A. Zięba, *Moja szkoła forever*, „Nowa Szkoła” 2005, nr 8.

¹¹ J. Daszykowska, *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej*, Wydaw. Impuls, Kraków 2007.

¹² E. Jurkiewicz, *Różne możliwości osiągnięcia kompetencji kluczowych*, „Gazeta Szkolna” 2005, nr 27-28.

¹³ D. Touhy, *Dusza szkoły*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2002.

liwości. Nie ma w niej miejsca na „wychowawczy ping-pong” między szkołą a rodziną, gdzie obydwie strony traktują młodzież jak piłeczkę tej dyscypliny sportu i przerzucają się nawzajem odpowiedzialnością. Zamiast tego jest ścisła współpraca domu i szkoły. Szkoła ta walczy z „wyścigiem szczurów” wśród uczniów na rzecz zdrowego między nimi współzawodnictwa i przestrzegania zasad *fair play*. Kształtuje młodych ludzi na mądrych obywateli, odpowiedzialnych za siebie, innych, kraj, na ludzi z poczuciem misji. W swym codziennym, „trudnym siewie” stara się być placówką dynamiczną i nowoczesną, szybko reagującą na zmieniającą się rzeczywistość, zwracającą uwagę na wybitnych uczniów, wspierającą tych, którzy uczą się najsłabiej. Ma to być szkoła odpowiedzialna za wielostronny rozwój osobowości swych uczniów; zaszczepiająca w ich umysłach i sercach odpowiedzialność za „poziom świadomości, który wnoszą do swojego działania; swoje wybory, decyzje i czyny; realizację swoich pragnień, przekonań i wartości, którymi się kierują w życiu; to, jak organizują i spędzają swój czas wolny; dobór przyjaciół i znajomych; sposób, w jaki postępują z innymi ludźmi; to, co robią ze swoimi emocjami i uczuciami; swoje szczęście; swoje życie i pomysłowość”¹⁴.

Uczniów szkoły jutra charakteryzuje „oczytanie”, które uważa się za wyznacznik poziomu intelektualnego i kultury. Składa się na nie m.in. ilość przeczytanych książek, nowości literackich, częstotliwość czytania. Za odczytaniem idzie odpowiedni poziom wiedzy, zasób słownictwa, elokwencja, umiejętność prowadzenia rozmowy na różne tematy, wrażliwość, wyobraźnia, rozumienie świata i ludzi, empatia, mądrość, sprawny i jasny umysł. Czytanie stymuluje rozwój mózgu, podnosi poziom wiedzy, wzbogaca język, pozwala na szybkie przyswojenie zasad pisowni i gramatyki polskiej¹⁵.

Dobra szkoła stwarza swoim wychowankom sytuacje dydaktyczne sprzyjające rozwijaniu myślenia i inteligencji. Chodzi o myślenie analityczne, twórcze i praktyczne. Pierwsze z nich związane jest z analizą, osądem, porównywaniem i opiniowaniem, badaniem oraz ewaluacją. Myślenie twórcze wiąże się z odkrywaniem, produkowaniem, tworzeniem, wyobrażnią, dostrzeganiem, formułowaniem i rozwiązywaniem problemów. Z kolei myślenie praktyczne polega na zastosowaniu, używaniu i wprowadzaniu w życie pomysłów. Umiejętność uruchamiania ich w zależności od charakteru treści dydaktycznej zwiększa efektywność kształcenia¹⁶. Natomiast inteligencja oznacza poprawę myślenia na analityczny, twórczy i praktyczny sposób. Żaden z nich nie jest jednak lepszy od pozostałych.

¹⁴ T. Kozicka, *Dekalog odpowiedzialności*, „Nowa Szkoła” 2004, nr 10, s. 36.

¹⁵ M. Sarwińska-Niewielska, *Książka to nie to samo co lektura*, „Gazeta Szkolna” 2007, nr 41-42, s. 24.

¹⁶ J. Slemberg, L. Spear-Swerling, *Jak nauczyć dzieci myślenia*, tłum. Olga i Wojciech Kubińscy, GWP, Gdańsk 2004.

Dobra szkoła traktuje wychowanie jako wyzwanie w uczniu – przez inspirację i zachętę – wszystkiego, co w nim najlepsze oraz niesie pomoc w przezwyciężaniu jego wad i słabości. Panuje w niej atmosfera przyjaźni i zrozumienia oraz serdeczności i zaufania między uczestnikami procesu kształcenia¹⁷.

Jakimi cechami charakteryzuje się szkoła oczekiwana przez nauczycieli, uczniów, ich rodziców – społeczeństwo? Ma to być szkoła, która: stymuluje rozwój dzieci i młodzieży, aktywizuje młode pokolenie, przygotowuje je do funkcjonowania w realiach gospodarki rynkowej; uczy współpracy i porozumienia, bo to one zapobiegają powstawaniu frustracji, agresji, ucieczkom w uzależnienia; wprowadza dzieci i młodzież w trudny świat przeżyć, pomaga zrozumieć i ulepszać relacje z rodzicami, przyjaciółmi i partnerami; buduje u młodych harmonię, kulturę i wrażliwość na prawdę, dobro, miłość; uczy, jak pięknie żyć; zapoznaje z technikami kierowania sobą; wdraża do skutecznego uczenia się i zapamiętywania, efektywnego czytania, notowania i radzenia sobie ze stresem; podpowiada, jak należy się uczyć, doskonalić, dokonywać samokontroli; uczy samooceny i samodzielności oraz tego, jak postępować w życiu.

Interesująca nas szkoła to najbardziej korzystne środowisko społeczne rozwoju dzieci i osób wokół niej skupionych. Przygotowuje ona uczniów do współuczestnictwa obywatelskiego w życiu społeczności, aby rozbudzić w nich świadomość tego, na czym polega istota demokratycznego rządzenia gminą, powiatem, województwem, krajem. W szkole tej uczniowie mają prawo do współdecydowania o jej losach i wyrażania swoich opinii, są sobą (kimś), a odwieczne „uczę się, bo muszę” ustępuje miejsca „uczę się, bo chcę”. Natomiast zachodzące w niej relacje (uczniowie-nauczyciel) oparte są na szacunku, a hierarchię zastępuje demokracja i partnerstwo. Dostosowuje ona „strategie nauczania do stylów uczenia się i tworzy okazje do rozwijania wszystkich typów inteligencji”¹⁸.

Spotykana na co dzień konkurencyjność, nieustanne konfrontowanie z innymi, potrzeba udowadniania własnej wartości na każdym kroku zmusza do pokonywania nieśmiałości, stresu, uzbrajania się w odporność na przeciwności, mierzenia się z wyzwaniami, wskazuje na konieczność zwracania większej uwagi na kształtowanie u uczniów takich właściwości, jak: pewność siebie, przedsiębiorczość, przebojowość, umiejętność błyskotliwego prezentowania swoich zalet.

Aktywność dydaktyczno-wychowawcza szkoły jutra orientuje się na realizację listy europejskich celów strategicznych i podporządkowanych im zadań. Żeby zrealizować je w ramach wspólnej polityki edukacyjnej UE sformułowano 42 kluczowe zagadnienia i szereg środków służących stymulowaniu oraz monito-

---

¹⁷ M. Łobocki, *Wybrane problemy wychowania*, Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Kraków 2004.

¹⁸ A. Karpińska, *Neurodydaktyczne implikacje dla dobrej edukacji*, „Gazeta Szkolna” 2005, nr 31-32, s. 30-31.

rowaniu postępu w postaci licznych wskaźników ilościowych i jakościowych (obszarów wymiany doświadczeń)¹⁹.

Dobra szkoła kształtuje wśród uczniów patriotyzm. Można o niej powiedzieć, że jest mądra, rozwinięta cywilizacyjnie i charakteryzuje się przyjaznym obliczem wobec uczestników procesu kształcenia. Nie sprzyjają temu coraz powszechniejsze w społeczeństwie wzorce konsumpcjonizmu i traktowanie tego, co polskie jako oznaki prowincjonalizmu, nieomal zaściankowości i zacofania. Piękne wzory i wzorce wychowania patriotycznego zawierała edukacja i nauki o niej w Drugiej Rzeczypospolitej. W oparciu o patriotyzm łatwiej będzie wprowadzać w naszym kraju edukację europejską; ukazywać szanse wynikające z integracji w Unii Europejskiej; zaszczepiać idee tolerancji i poszanowania odmienności ludzi oraz narodów w przeszłości i teraźniejszości; przeciwstawiać się wszelkim objawom fundamentalizmu, ksenofobii, nacjonalizmu i rasizmu. W szkole przyszłości będzie panował klimat bezpieczeństwa²⁰, życzliwości, zaufania, współpracy i współdziałania. Nie jest to łatwe do osiągnięcia, gdy narasta poza szkołą i w niej fala przemocy, kiedy agresja uczniów, niekiedy także ich rodziców, zakłóca rytm jej pracy. O "szkole mądrej" mówimy wówczas, gdy opiera swą aktywność na zdobyczach nauk o edukacji, a jej nauczyciele przejawiają innowacyjne i refleksyjne podejście do procesu dydaktyczno-wychowawczego i ustawicznie go doskonali. Natomiast „szkoła rozwinięta cywilizacyjnie” to ta, która nadąża za rozwojem mediów, komputeryzacją i internetyzacją kształcenia; przygotowuje uczniów do zdobywania informacji z różnych źródeł, racjonalnego korzystania z nich oraz przekształcania w wiedzę i mądrość; przeciwdziała zagrożeniom ze strony technologii informacyjnej, obniżaniu się poziomu intelektualnego społeczeństwa, „ekonomicznemu encyklopedyzmowi” i rosnącemu stresowi wynikającemu z nadmiaru bodźców²¹.

Nastawienie na bierny odbiór treści eksponowanych przez różne ich źródła nie spełnia norm i warunków kształcenia. Stąd obok tego w dobrej szkole szeroko rozwija się działania twórcze w postaci: teatru uczniowskiego, redagowania gazety szkolnej, konkursów, turniejów, quizów, wystaw szkolnych, sesji popularnonaukowych, aktywności krajoznawczo-turystycznej, sportowej, rekreacyjnej, muzycznej, kół zainteresowań. Ma ona charakter placówki obywatelskiej. Mianem tym określa się szkołę, którą prowadzą bezpośrednio „obywatele” nią zainteresowani (uczniowie, ich rodzice, nauczyciele, władze lokalne); uspołecznioną (gro społeczności lokalnej decyduje o kierunkach jej działania); stanowiącą centrum

---

¹⁹ *Education and training in Europe, diverse systems. Shared goals for 2010* [online], <http://www.esib.org/documents/external_documents/0206_DG-CULT_diverse-systems-shared-goals.pdf>, dostęp: 4.10.2008, Luksemburg 2002.

²⁰ M. Gwoździcka-Piotrowska, A. Zduniak (red.), *Edukacja w społeczeństwie ryzyka. Bezpieczeństwo jako wartość*, t. 1-3, Wydaw. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2006.

²¹ S. Rzęsikowski, *Czego potrzeba naszej oświacie?*, [w:] S. Rzęsikowski (red.), *Ku lepszej szkole*, Wydaw. MCDN, Kraków 2001.

aktywności lokalnej; autonomiczną i wolną, o znaczącej samodzielności programowej i organizacyjnej, która zna potrzeby lokalnego środowiska i potrafi je zaspokoić; charakteryzującą się wysoką jakością kształcenia; wspieraną przez samorząd terytorialny.

W dobrej szkole uczniowie poza kształceniem ogólnym, w ramach edukacji do bezpieczeństwa, przygotowują się do roli świadomych obywateli państwa wrażliwych na wyzwania wynikające z przynależności Polski do Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO) i Unii Europejskiej oraz zagrożenia związane z procesami globalizacji, jak i umieją im przeciwdziałać (np. dzięki kształtowaniu postaw antyterrorystycznych). Zwraca się w niej uwagę młodzieży na to, jak wiele jest rzeczy fascynujących i niezwykłych w pozornie szarej codzienności. Aby dostrzec je, wystarczy patrzeć na otaczający świat uważnie i z miłością. Prowadzi to do bycia w nieustannym zachwycie. Uczy się młodzież wrażliwości na to, co subtelne i piękne, dba o to, żeby uczniowie byli asertywni. Zachowanie asertywne to bezpośrednie, uczciwe i stanowcze wyrażanie wobec drugiej osoby swoich uczuć, opinii lub pragnień. Trzeba to czynić tak, żeby respektować uczucia, postawy, opinie i pragnienia innej osoby²². Oprócz tego szkoła taka dba o to, żeby uczniowie ambitni, zdolni, pracowici mieli szansę szybkiego rozwoju, nie hamowanego przez rówieśników przeciętnych, którym się nic nie chce. Najbardziej zdolnym i mądrym stwarza warunki powstawania uczniowskich elit intelektualnych. Będą one w przyszłości tworzyć wzorce postępowania społeczeństwa.

Dobra szkoła kształci dzieci i młodzież w nielicznych klasach; pozwala dostrzec indywidualnego ucznia, rozwija talenty lub w porę usuwa deficyty; uczy podopiecznych komunikowania swoich myśli (pisania); rozumienia cudzego przekazu (czytania); kształtuje umiejętność wykorzystywania wiedzy szkolnej do zdobywania innej (pozaszkolnej); zapewnia zdobycie sztuki żmudnej perswazji, cierpliwego dialogu i negocjacji społecznej oraz sposobów podejmowania racjonalnych decyzji. Chodzi też o „rozstrzygnięcie w niej niepowodzeń szkolnych [...] na innej drodze zabiegów pedagogicznych, aniżeli drugoroczność”²³. Zatem dobra szkoła jest zorientowana na współczesność i przyszłość, uczy poznawania wartości, sensu życia i istoty szczęścia. Uczniów tej szkoły wyróżniają: wspólne zainteresowania i otwartość na różne style i modele życia; chęć poznania odrębnych wzorców kulturowych i ludzi je reprezentujących; wybitne zdolności; zaangażowanie w sprawy społeczne; mobilność, elastyczność, kreatywność, samodzielność i zdolność do kooperatywnego działania; pozytywne nastawienie i optymizm w stosunku do trudności jakie nastęrcza na co dzień egzystencja.

Nauczyciele i uczniowie dobrej szkoły odznaczają się dużą świadomością tożsamości narodowej. Kształtowanie jej to jeden z ważniejszych celów edukacji

---

²² M. Król-Fijewska, *Stanowczo, łagodnie, bez lęku*, W.A.B, Warszawa 2003.

²³ A. Karpińska, *Drugoroczność. Pedagogiczne wychowanie dla współczesności*, Trans Humana, Białystok 1999, s. 17.

i nauk o niej. Niestety, w „społeczeństwie ryzyka”²⁴, „płynnej nowoczesności”²⁵ i „otoczeniu burzliwym”²⁶, czyli w środowiskach, które charakteryzują się wysokim stopniem niepewności, coraz mniej jest miejsca na kształcenie i pielęgnowanie tożsamości. W swej aktywności nauczyciele i uczniowie nie zapominają, że wokół nas jest świat, który tętni życiem. Tkwią w nim nasze korzenie, dom, Ojczyzna. Czy jest coś piękniejszego w zawodzie nauczycielskim jak prowadzić młodzież do jej korzeni i uczenia miłości Ojczyzny? Nauczyciele kształtując zachowania prośrodowiskowe, stale pogłębiają kontakt uczniów z przyrodą w formie organizacji spacerów, wycieczek na łono natury. Połączenie ich z zabawą pozwala poznać i zrozumieć fakty, zjawiska, zagrożenia i problemy otaczającej ich rzeczywistości. W ujęciu strukturalnym świadomość ekologiczna składa się z systemu wiedzy (o procesach zachodzących w środowisku przyrodniczym, zagrożeniach, działalności człowieka i jego negatywnych skutkach), wartości i reguł działania. System wartości urzeczywistnia się w kontakcie człowieka z naturą, do którego należą: życie, zdrowie, odpowiedzialność, praca, piękno, harmonia. Reguły działań to zasady i powinności, którymi kierujemy się w swoich kontaktach ze środowiskiem. Człowiek powinien zachować swój ogród – Eden (raj), będąc jego strażnikiem.

Szkoła jutra realizuje rozwijaną w Unii Europejskiej ideę społeczeństwa opartego na wiedzy, dialogu, kompromisie w porozumieniu i współpracy, a zwłaszcza megaprojektu, którego celem jest utworzenie do 2010 roku „Europy wiedzy” (A Europe of knowledge). Uważa się ją za niezastąpiony czynnik rozwoju ekonomicznego i niezbędny element konsolidacji i wzbogacania tożsamości europejskiej, dającej mieszkańcom tego kontynentu umiejętności do stawiania czoła wyzwaniom XXI wieku ze świadomością wspólnych wartości, przynależności do tej samej przestrzeni społeczno-kulturalnej.

KONKLUZJE

Zmiany, które zachodzą w świecie, Europie, Polsce stawiają przed edukacją nowe wyzwania. Sprostać im może jedynie szkoła jutra. Można o niej mówić jako o szkole: mądrej, cywilizacyjnej rozwiniętej, o przyjaznym obliczu, skutecznie przeciwdziałającej niepowodzeniom szkolnym, wzbudzającej na lekcjach, zajęciach pozalekcyjnych i pozaszkolnych nie tylko zaciekawienie, zainteresowanie i zamiłowanie do poszczególnych przedmiotów szkolnych, lecz także do sztuki,

---

²⁴ U. Beck, *Społeczeństwo ryzyka*, tłum. S. Cieśla, Wydaw. Naukowe Scholar, Warszawa 2002.

²⁵ Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, Kraków 2007.

²⁶ H. Rusek, A. Górniok-Naglik, J. Oleksy (red.), *Oświata w otoczeniu burzliwym*, Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008.

techniki, kultury sportu, krajoznawstwa i turystyki²⁷. Chodzi o mądrość w sensie pragmatycznej wiedzy eksperckiej, równowagi między wiedzą a zwątpieniem, zdolności dostrzegania problemów i zadawania właściwych pytań, holistycznego procesu poznawczego, postawy metapoznawczej czy wysokiej kultury poznawczej²⁸. Interesująca nas szkoła nie może pominąć takich kwestii współczesności, jak: nihilizm, przemoc, agresja, narkotyki, alkoholizm, nikotynizm, reakcja na zło, szacunek i tolerancja dla innych²⁹. Szkoła ta dba o to, żeby uczniowie ambitni, zdolni, pracowici mieli szansę szybkiego rozwoju, nie hamowanego przez rówieśników przeciętnych, którzy nie mają zapału do pracy. Najbardziej zdolnym i mądrym tworzy warunki powstawania uczniowskich elit intelektualnych. Będą one w przyszłości tworzyć wzorce postępowania społeczeństwa. Jakże trafne i aktualne są słowa Sokratesa Janowicz „[...] naród bez elity (jest) jak ciało bez głowy. Zamiast obywateli ma zbiorowisko przewodów pokarmowych ze swymi odruchowymi potrzebami. To inteligencja jest zbiorowym kustoszem pamięci narodowej i ogólnoludzkiej”³⁰.

O funkcjonowaniu szkoły jutra, uzyskiwanych przez uczniów wynikach, kształceniu i wychowaniu dzieci i młodzieży, przebiegu i efektach reform oświatowych decyduje nauczyciel³¹, jego predyspozycje i cechy osobowości oraz kwalifikacje ogólne i profesjonalne. „Szkoła jest tyle warta, ile wart jest nauczyciel”. Te słowa wypowiedziane przez F.A.E. Diesterwega przed ponad 170 laty nie straciły na aktualności.

Jesteśmy świadkami mnożenia wiedzy o nauczycielskiej profesji, czynnościach i umiejętnościach związanych z pełnieniem przez niego pedagogicznych ról. Czy nauczyciel ma być przekaznikiem i popularyzatorem wiedzy, trenerem umiejętności, przewodnikiem, mędrcom, mistrzem, przyjacielem? W jakim stopniu powinien umieć sprostać każdej z tych ról? Wszystkie z nich powinny być jego domeną. A jak jest w rzeczywistości?

---

²⁷ K. Denek, *Poza ławką szkolną*, Eruditus, Poznań 2002; J. Cairns, D. Lawton, R. Gardner (red.), *Values, culture and education*, Kogan Page, London 2001.

²⁸ Z. Pietrański, *Mądrość czyli świetne wyposażenie umysłu*, Warszawa 2001; K. J. Szmidt, *Szkice do pedagogiki twórczości*, Impuls, Kraków 2001.

²⁹ N. Blake, P. Smayers, R. Smith, P. Standish, *Education in an age of nihilism*, Routledge, London-New York 2000.

³⁰ M. Sielatycki, *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej*, „Gazeta Szkolna” 2005, nr 29-30.

³¹ K. Denek, *O nowy kształt edukacji*, Wydaw. Edukacyjne „Akapit”, Toruń 1998; K. Denek, *O powodzeniu reformy edukacji zadecydują kwalifikacje nauczycieli*, „Ruch Pedagogiczny” 1998, nr 3-4; P. Kuleczka, *Nauczyciel na trudne czasy*, [w:] J. Grzesiak (red.), *Ewaluacja i innowacje w edukacji nauczycieli*, t. 1, Wydaw. Naukowe UAM, Kalisz 2007; J. Kuźma, *Nauka o szkole. Studium monograficzne. Zarys koncepcji*, Impuls, Kraków 2005; H. Kwiatkowska, *Tożsamość nauczycieli. Między anomią i autonomią*, GWP, Gdańsk 2005.

LITERATURA

- Banach, C., *Szkola naszych oczekiwań i marzeń, potrzeb i działań od A do Z*, Oficyna Ekonomiczna Wydawnictwa eMPi2R, Poznań 2005.
- Banach, C., *Polska edukacja wobec wyzwań i zadań teraźniejszości i przyszłości*, „Nowa Szkoła” 2007, nr 10, s. 7.
- Bauman, Z., *Płynna nowoczesność*, Kraków 2007.
- Beck, U., *Spółczesność ryzyka*, tłum. S. Cieśla, Wydaw. Naukowe Scholar, Warszawa 2002.
- Blake, N., Smayers, P., Smith, R., Standish, P., *Education in an age of nihilism*, Routledge, London-New York 2000.
- Cairns, J., Lawton, D., Gardner, R. (red.), *Values, culture and education*, Kogan Page, London 2001.
- Daszykowska, J., *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej*, Wydaw. Impuls, Kraków 2007.
- Denek, K., *Edukacja. Dziś – jutro*, Wydaw. ŁWSH, Leszno–Poznań–Żary 2006.
- Denek, K., *Ku dobrej edukacji*, Wydaw. Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń-Leszno 2005; C. Kupisiewicz, *Szkola XX wieku*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Denek, K., *O nowy kształt edukacji*, Wydaw. Edukacyjne „Akapit”, Toruń 1998.
- Denek, K., *O powodzeniu reformy edukacji zadecydują kwalifikacje nauczycieli*, „Ruch Pedagogiczny” 1998, nr 3-4.
- Denek, K., *Poza ławką szkolną*, Eruditus, Poznań 2002.
- Education and training in Europe, diverse systems. Shared goals for 2010* [online], <http://www.esib.org/documents/external_documents/0206_DG-CULT_diverse-systems-shared-goals.pdf>, dostęp: 4.10.2008, Luksemburg 2002.
- Fazlagić, J. (red.), *Edukacja dla modernizacji i rozwoju* [online], <http://www.pfo.net.pl/download/IIIKO/raporty/Edukacja_dla_modernizacji_i_rozwoju.pdf>, dostęp: 4.10.2008, Warszawa 2008, s. 12
- Graczykowska, J., *Original play™*, czyli korzyści z pierwotnej zabawy, „Gazeta Szkolna” 2008, nr 17-18, s. 23.
- Grzesiak, J., *Pewność wiedzy i samodzielność działania u podstaw ewaluacji kompetencji studenta*, [w:] J. Grzesiak (red.), *Ewaluacja i innowacje w edukacji*, Wydaw. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Konin 2007.
- Gwoździcka-Piotrowska, M., Zduniak, A. (red.), *Edukacja w społeczeństwie ryzyka. Bezpieczeństwo jako wartość*, t. 1-3, Wydaw. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2006.
- Jurkiewicz, E., *Różne możliwości osiągnięcia kompetencji kluczowych*, „Gazeta Szkolna” 2005, nr 27-28.
- Karpińska, A., *Drugoroczność. Pedagogiczne wychowanie dla współczesności*, Trans Humana, Białystok 1999, s. 17.
- Karpińska, A., *Neurodydaktyczne implikacje dla dobrej edukacji*, „Gazeta Szkolna” 2005, nr 31-32, s. 30-31.

- Kozicka, T., *Dekalog odpowiedzialności*, „Nowa Szkoła” 2004, nr 10, s. 36.
- Król-Fijewska, M., *Stanowczo, łagodnie, bez lęku*, W.A.B, Warszawa 2003.
- Kuleczka, P., *Nauczyciel na trudne czasy*, [w:] J. Grzesiak (red.), *Ewaluacja i innowacje w edukacji nauczycieli*, t. 1, Wydaw. Naukowe UAM, Kalisz 2007.
- Kuźma, J., *Nauka o szkole. Studium monograficzne. Zarys koncepcji*, Impuls, Kraków 2005.
- Kwiatkowska, H., *Tożsamość nauczycieli. Między anomią i autonomią*, GWP, Gdańsk 2005.
- Łobocki, M., *Wybrane problemy wychowania*, Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Kraków 2004.
- Mańko, G., *Wyrównywanie szans edukacyjnych – poradnik praktyczny* [online], <http://www.szkoła.szans.pl/pl/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=15>, dostęp: 4.10.2008, Warszawa-Szczecin-Lublin-Zielona Góra 2007.
- Pietrański, Z., *Mądrość czyli świetne wyposażenie umysłu*, Warszawa 2001; K. J. Szmidt, *Szkice do pedagogiki twórczości*, Impuls, Kraków 2001.
- Rusek, H., Górniok-Naglik, A., Oleksy, J. (red.), *Oświata w otoczeniu burzliwym*, Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008.
- Rzęsikowski, S., *Czego potrzeba naszej oświacie?*, [w:] S. Rzęsikowski (red.), *Ku lepszemu szkole*, Wydaw. MCDN, Kraków 2001.
- Sarwińska-Niewielska, M., *Książka to nie to samo co lektura*, „Gazeta Szkolna” 2007, nr 41-42, s. 24.
- Sielatycki, M., *Kompetencje nauczyciela w Unii Europejskiej*, „Gazeta Szkolna” 2005, nr 29-30.
- Slemberg, J., Spear-Swerling, L., *Jak nauczyć dzieci myślenia*, tłum. Olga i Wojciech Kubińscy, GWP, Gdańsk 2004.
- Szewczyk, K., *Wychować człowieka mądrego*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1998, passim.
- Szymański, M. J., Nowosad, I., *Polish education at the time of changes*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2006.
- Szymański, M. J., *W poszukiwaniu drogi. Szanse i problemy edukacji*, Wydaw. Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2004.
- Touhy, D., *Dusza szkoły*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Zięba, A., *Moja szkoła forever*, „Nowa Szkoła” 2005, nr 8.